

CZU: 159.923.2:159.942

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4277551>**AFFECTIVITATEA CA DIMENSIUNE SPECIALĂ A PERSONALITĂȚII UMANE***Ionica-Luminița STOENICĂ**Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău*

Studiul nostru abordează problematica afectivității la nivel de dimensiune specială a personalității umane. La acest nivel se evidențiază conținutul reflectoriu și formele de reflectare specifice proceselor afective simple, complexe și superioare.

Inteligența emoțională, ca produs superior al proceselor afective, nu exclude, ci presupune deschiderea spre alte procese noncognitive, dar și cognitive.

În această perspectivă, este subliniată teza promovată de D.Goleman, referitoare la faptul că inteligența emoțională are o influență covârșitoare în dezvoltarea personalității umane.

Importanța EQ în educație este evidentă la nivel de empatie afectivă și motivațională. În acest context, Goleman recomandă un proces de școlarizare a emoțiilor, care în ultimă instanță își propune să cultive „mai multă democrație în tratarea celorlalți”.

Cuvinte-cheie: *afectivitate, procese psihice, trăiri afective, inteligență emoțională, școlarizarea emoțiilor.*

AFFECTIVITY AS A PECULIAR DIMENSION OF HUMAN PERSONALITY

Our study approaches the issue of affectivity at the level of special dimension of human personality. At this level, the reflecting content and the reflection forms specific for simple, complex and superior affective processes are highlighted.

As a superior product of affective processes, emotional intelligence does not exclude, but rather involves the opening towards other noncognitive and cognitive processes.

From this perspective, we emphasise the thesis promoted by D.Goleman regarding the fact that emotional intelligence has an overwhelming amount of influence over the development of human personality.

The importance of EQ in education is obvious at the level of affective and motivational empathy. In this context, Goleman proposes a process of “education of emotions”, which ultimately aims at cultivating “more democracy in the treatment of others”.

Keywords: *affectivity, psychic processes, emotional experiences, emotional intelligence, education of emotions*

Introducere

Afectivitatea este o componentă esențială și indispensabilă a sistemului psihic uman, care reflectă în forma unor trăiri subiective raportul dintre dinamica evenimentelor motivaționale sau a stărilor proprii de necesitate și dinamica evenimentelor din plan obiectiv extern. Funcțiile de bază și rolul proceselor afective prezintă o deosebită importanță în activitatea de relaționare a individului, de adaptare, de ameliorare și de optimizare a comportamentului uman. Este decisivă pentru geneza și evoluția personalității, prin adecvarea flexibilă la condiții și scop a conduitei umane.

Inteligența emoțională, obținută prin îmbogățirea și perfecționarea vieții psihice, are o influență importantă în dezvoltarea personalității, ce conduce la atingerea performanței în activitatea umană.

1. Specificul afectivității la nivel de sistem psihic uman

La nivelul sistemului psihic uman, afectivitatea reprezintă un tip de proces psihic special, diferit de procesele cognitive. În *Dicționarul de psihologie*, Paul Popescu-Neveanu definește afectivitatea ca „proprietate a subiectului de a resimți emoții și sentimente; ansamblul proceselor, stărilor și relațiilor emoționale sau afective” [1, p.29].

Procesele psihice, în general, au următoarele caracteristici, care conturează dimensiunile unui model de analiză cu impact și în planul științelor educației: 1) au un conținut reflectoriu; 2) sunt realizate printr-o formă de reflectare proprie; 3) implică anumite mecanisme psihofiziologice, determinate la nivelul sistemului nervos.

În analiza noastră, din perspectiva științelor educației, vom avea în vedere doar primele două dimensiuni. În acest cadru metodologic, procesele psihice au drept conținut reflectoriu poziția subiectivă pozitivă sau negativă a subiectului (profesorului, elevului etc.) față de o anumită realitate pedagogică sau didactică (o disciplină de învățământ, o lecție, o formă de activitate școlară sau extrașcolară etc.). Forma de realizare constă în „trăiri pozitive sau negative specifice”, trăiri subiective care „alcătuiesc sfera afectivității” [2, p.122].

Sfera de reflectare a realității, tipică afectivității, trăirilor afective ale personalității umane, este extinsă gradual de la reacții primare imediate (emoții) la stări afective stabilizate ca sentimente, integrate deplin la nivel

superior ca pasiuni, proprii unui savant, unui artist, unui cercetător, unui profesor sau medic emerit etc. În termeni de politică a educației sau de competență, pasiunea, ca stare afectivă, corespunde acelei atitudini superioare a omului performant față de cunoștințele teoretice și practice, față de profesia și vocația sa, exprimată prin formula consacrată de UNESCO „A învăța să fii” [3].

2. Proprietățile proceselor afective

Caracteristicile principale ale proceselor afective sunt următoarele:

a) *polaritatea*, care exclude poziția intermediară între pozitiv-negativ, plăcut-neplăcut, atrăgător-respingător, apropiat-îndepărtat, cald-rece, inhibat-excitat, încordat-relaxat etc.;

b) *intensitatea*, care probează forța trăirii afective, dependentă de valoarea pe care subiectul (cel care inițiază activitatea) o acordă obiectului reflectat;

c) *durata*, care confirmă persistența stărilor afective, generate de obiectul reflectat (prin emoții, sentimente, pasiuni), fără a mai solicita repetarea stimulului afectiv interiorizat deja la nivel cognitiv, empiric, rațional, non-cognitiv (afectiv, dar și motivațional, volitiv, mai ales caracterial);

d) *expresivitatea stărilor afective*, importantă și în plan didactic, la nivel de limbaj nonverbal, realizat prin mimică și pantomimică (râs, plâns, zâmbet, dans, mișcare etc.), dar și prin modificări de tip vegetativ (ritm respirație, transpirație, vasodilatație etc.);

e) *mobilitatea stărilor afective*, condiționate atât afectiv, cât și cognitiv de informațiile primite, receptate și prelucrate de subiect, care solicită adaptarea sa afectivă la o nouă situație.

Aceste caracteristici generale ale stărilor psihice, proprii naturii umane, evidențiază: complexitatea psihologică a proceselor psihice implicate în dinamizarea și energizarea pozitivă sau negativă a activităților umane (de joc, învățare didactică, muncă și cercetare etc.); complementaritatea existentă între procesele psihice cognitive și cele noncognitive (afective și volitive) în cadrul cărora emoțiile, sentimentele, pasiunile îndeplinesc un rol important, dependent de calitatea informațiilor receptate și prelucrate prin operațiile gândirii (analiză, sinteză, abstractizare, generalizare, comparație, clasificare, rezolvare de probleme) și ale memoriei logice (întipărire logică, fixare logică și recunoaștere sau reproducere logică).

Aceste concluzii cu valoare metodologică și normativă de ordin didactic sunt confirmate cu accente specifice la nivelul tuturor trăirilor sau stărilor afective caracteristice ființei umane.

3. Clasificarea trăirilor psihice

În funcție de „criteriul corelației dintre activitatea scoarței cerebrale (centrii nervoși superiori) și a subscoarței cerebrale (centrii nervoși inferiori)” [2, p.126], sunt identificate trei categorii de procese psihice: a) *procesele afective primare*, determinate de centrii nervoși inferiori din scoarța cerebrală, care scapă deseori de controlul conștient, rațional sau logic: tonul afectiv, stările sau trăirile afective generate organic de boală etc., stările afective primare reactive (frică, mânie, spaimă), impulsuri afective de scurtă durată; b) *procesele afective complexe*, determinate de intervenția relativ echilibrată între centrii nervoși inferiori și cei superiori, intervenție controlată conștient. În această categorie integrăm: *emoțiile curente* (bucurie, tristețe, simpatie, antipatie, entuziasm, remanere etc.), *emoțiile superioare*, raportate nu doar la un obiect sau la o situație concretă, ci la o activitate psihică fundamentală (joc, învățare didactică, muncă sau creație), cu funcție de adaptare a omului la cerințele vieții sociale (educaționale, didactice, productive, de cercetare, de inovare etc.), *dispozițiile afective*, care au o intensitate medie, ceea ce generează sau întreține „stări afective difuze”, care pot evolua, în raport de context, în sens pozitiv sau negativ; c) *procesele afective superioare* sunt determinate psihologic de prezența predominantă a activității scoarței cerebrale, a centrilor nervoși superiori, care asigură stabilitate și o profunzime superioară stărilor afective implicate în reflectarea subiectivă polară a unei realități psihosociale complexe (activitate, modele culturale, cercetări științifice, instituții cu funcții politice, economice, școlare etc.). În această categorie a proceselor afective superioare sunt integrate și activate la nivelul personalității sentimentele, care reprezintă trăiri afective constante, de lungă durată, stabilizate comunitar, la nivelul familiei, comunității (locale, profesionale, religioase, politice, naționale, europene, globale), la nivelul unor activități și instituții condiționate social-istoric (școală, partide politice, instituții culturale, organizații nonguvernamentale, cluburi artistice și sportive etc.).

Sentimentele asigură stabilizarea și generalizarea emoțiilor acumulate și confirmate în timp în cadrul unor activități și instituții legitimate social-istoric.

În această perspectivă, putem identifica și evidenția următoarele categorii de sentimente cu conținut reflector și formă de reflectare specifică: a) *sentimente intelectuale* (dragoste de adevărul științific, logico-matematic,

experimentat în științele naturii), curiozitate epistemică, îndoială metodică, mirare interogativă etc.; b) *senti-mente estetice* de dragoste pentru frumosul din artă, natură și societate; c) *sentimente morale*, de dragoste pentru normele morale, religioase, civice, juridice, politice, deontologice, comunitare, individuale etc., construite în raport de valoarea etică superioară a binelui moral (religios, civic, juridic, deontologic, comunitar, individual etc.), care reglementează raporturile omului cu lumea obiectivă, socială (politică, civică, economică, naturală, comunitară, culturală) și subiectivă (psihologică).

Pasiunile reprezintă sentimentele dezvoltate psihologic la un nivel superior, de intensitate și durată, integrate în structura personalității, exprimate în contexte deschise ca un mod de a fi, atașat până la nivelurile absolute ale cunoașterii de adevărul științific, binele moral, frumosul din artă, natură și societate. Sunt caracteristice savantului, aristului performant, politicianului de vocație, pedagogului angajat deplin la nivelul comunității școlii și al zonei, națiunii etc., sportivului provocat permanent să se autodepășească.

Evoluția personalității în cadrul principalelor activități umane (jocul, învățarea, munca și creația) este realizată la nivelul legăturilor existente sau necesare între dimensiunile sale cognitive și noncognitive. Dimensiunile cognitive sunt dezvoltate prin intermediul proceselor cognitive și noncognitive, al aptitudinilor rezultate în urma perfecționării acestora.

Procesele cognitive implicate în activitățile umane sunt cele senzoriale (senzațiile, percepțiile, reprezentările) și raționale (gândirea, memoria, imaginația). Perfecționarea lor, la un nivel înalt, necesar, de exemplu în activitățile de învățare, generează apariția unor aptitudini generale, precum spiritul de observație (urmare a percepției perfecționate în diferite contexte didactice), inteligența generală, aptitudine care valorifică operațiile fundamentale și operaționale ale gândirii în contextul rezolvării de probleme. Dezvoltarea inteligenței generale, aplicate în timp în diferite contexte școlare, sociale, profesionale etc., susține procesul de dezvoltare a unor inteligențe speciale, perfectibile în anumite domenii, discipline de învățământ, profesii și cariere profesionale. Pe de altă parte, ea este la baza formării-dezvoltării unor „inteligențe multiple”, cu valoare de competențe specifice, aflate la baza construcției principalelor arii curriculare: inteligența verbală, inteligența logico-matematică, inteligența muzicală, inteligența kinestezică, inteligența naturalistă, inteligența existențială, inteligența interpersonală, inteligența intrapersonală, inteligența emoțională.

Procesele psihice noncognitive sunt cele afective, motivaționale și caracteriale, implicate în formarea și dezvoltarea dimensiunii caracteriale a personalității, care asigură optimizarea relațiilor acesteia cu mediul social și cu sine. Perfecționarea acestor procese psihice noncognitive, la niveluri superioare, necesare în cadrul anumitor activități (de instruire, în cazul profesorului), implică transformarea lor în aptitudini care eficientizează activitățile respective. De exemplu, procesele psihice și motivaționale, perfecționate la nivel superior în activitatea de instruire școlară, organizată de profesor în cadrul clasei de elevi, determină formarea și valorificarea unor aptitudini de comunicare pedagogică eficientă, bazată pe empatie afectivă și / sau pe empatie motivațională.

Pe de altă parte, procesele psihice noncognitive susțin atitudinile afective, motivaționale, volitive și caracteriale care au calitatea de vectori ai activității umane, care direcționează pozitiv sau negativ desfășurarea acesteia. În această calitate, atitudinile sunt integrate în structura oricărei competențe, aflate la baza construcției programelor școlare, alături de cunoștințele teoretice (noțiuni, judecăți, legi, principii, date esențiale etc.) și de cunoștințele procedurale aplicative (deprinderi și priceperi implicate în rezolvarea de probleme). Atitudinile, în special cele afective, condiționează pozitiv sau negativ calitatea procesului de receptare și asimilare a cunoștințelor teoretice și procedurale, necesare în orice activitate de învățare și de autoînvățare. În această situație trebuie să evidențiem corelațiile funcționale existente sau care trebuie create între resursele cognitive și noncognitive ale personalității, reflectate în mod special la nivelul inteligenței emoționale, care valorifică și integrează în mod activ și nuanțat calitățile tipice inteligenței sociale, interpersonale și existențiale, intrapersonale.

4. Inteligența emoțională, ca produs superior al proceselor afective

Inteligența emoțională este cea care valorifică la nivel superior procesele psihice complexe și superioare. Primii psihologi care au lansat, în 1990, conceptul de inteligență emoțională au fost americanii John Mayer și Peter Salovey. Daniel Goleman a dezvoltat și popularizat acest concept, fixat prin formula EQ. În deceniile următoare a existat tendința de a opune EQ noțiunii clasice de IQ, „standard de definire a excelenței în viață”. La nivelul învățării, D.Goleman a prezentat „o schemă a dovezilor preliminare care sugera că educația socială și emoțională reprezintă elementul activ din programele școlare” [4, p.9]. D.Goleman nu respinge rolul IQ. Atrage însă atenția asupra faptului că „IQ nu reprezintă unica măsură acceptată a aptitudinilor umane”. Este

important ca inteligența emoțională să fie înțeleasă ca o nouă paradigmă, aflată în legătură cu modelul IQ, care oferă o altă perspectivă de abordare a activității umane. Autorul evidențiază importanța unor modele afirmate în definirea inteligenței emoționale (IE): modelul lui Salovey și Mayer, care susține rolul IE „ca abilitate sau ca funcție cerebrală umană” [5, p.13]; modelul propus de Reuven Bar-On, care „se bazează pe studiile asupra bunăstării personale”; modelul propus de D.Goleman, care se concentrează asupra atingerii performanței în modul de lucru și în capacitatea de conducere organizațională, bazat pe „modelarea competențelor”.

Toate modelele au în vedere legătura existentă între IQ și EQ, chiar dacă insistă asupra diferențelor existente. La nivelul percepției publice a început să fie propagată ideea importanței prioritare a EQ, care „ar fi responsabil până la 80% din succes” [4, p.13]. În acest context, trebuie evidențiat faptul că EQ nu este în opoziție cu IQ, de care depinde în plan psihologic și social. Mai mult decât atât, EQ este un produs superior al proceselor psihice noncognitive (afective, dar și motivaționale, volitive și caracteriale) și cognitive, cu accent pe rolul gândirii ca bază operațională, al inteligenței în general, deci și al inteligenței emoționale. În planul activității didactice, nu putem neglija faptul că EQ joacă un rol important alături de IQ. Goleman are în vedere acele relații psihosociale speciale, care au loc în cadrul clasei, dincolo de comunicarea bazată pe empatie cognitivă. El are în atenție empatia (afectivă și motivațională) și autocontrolul, ca efect al unui feedback pozitiv eficient [4, p.13]. „Inteligența emoțională aplicată” are o sferă de reprezentare extinsă: de la rădăcinile ei, în copilărie, până la căsnicie, de la „cearta sănătoasă” de la slujbă sau de acasă la emoțiile care influențează sănătatea, de la „minte trupului” la „aportul inteligenței emoționale la îngrijirile medicale” [4, p.175-241]. Din perspectiva științelor educației, este important să analizăm împreună cu Goleman procesul sau activitatea de „școlarizare a emoțiilor” [Ibidem, p.330-360]. Ea se bazează pe: lecții despre cooperare; depășirea oricărui „punct de controversă”; depășirea oricărei tendințe de ceartă generată de necomunicare prin comunicare; „Știința Sinelui”, care ne ajută să depășim îngrijorările zilei; constituirea unei „matrici disciplinare”, care elaborează „ABC-ul inteligenței emoționale”, centrate în jurul „unei calități sociale-cheie, care este empatia”; alfabetizarea emoțională în cadrul comunității (orașul, cartierul, școala, clasa); stabilirea „orarului emoțional”, foarte important în anii de tranziție spre școala primară și apoi spre gimnaziu și liceu, ca puncte de adaptare; sincronizarea acțiunilor care duc la controlarea impulsurilor, cu „un semafor” care include gândire înainte de acțiune, definirea problemei exprimând și starea afectivă, stabilirea unui scop pozitiv, deschiderea spre mai multe soluții, raportarea logică la consecințele acțiunii, alfabetizarea emoțională ca mijloc de prevenire a conflictelor, regândirea școlilor prin promovarea unui model de predare prin puterea exemplului în cadrul unei comunități educaționale cointeresate, extinderea funcției generale a școlii în direcția formării-dezvoltării noncognitive, alături de cea cognitivă, construirea unui proiect curricular centrat pe formarea-dezvoltarea următoarelor competențe socioafective generale: conștientizarea de sine; stăpânirea emoțiilor; utilizarea eficientă, productivă a emoțiilor; empatia noncognitivă, afectivă și motivațională, care permite „citirea emoțiilor”; abordarea relațiilor interpersonale în contexte deschise, care solicită mai multă democrație în tratarea celorlalți.

Concluzii

În urma celor prezentate, putem afirma că este necesară valorificarea tuturor resurselor personalității umane, atât cele cognitive, cât și cele afective, fără a le pune în opoziție, ci în relație de complementaritate, astfel încât să atingă niveluri de dezvoltare înalte.

Perfecționarea vieții psihice duce la apariția unui anumit tip de inteligență – inteligența emoțională, care are un rol determinant în eficientizarea și optimizarea activității umane, în mod special a activității de învățare, de muncă, de creație.

Referințe:

1. POPESCU-NEVEANU, P. *Dicționar de psihologie*. București: Albatros, 1978.
2. GOLU, M., ZLATE, M., GOLU, P., MANOLESCU, C. *Psihologie*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1978.
3. DELORS, J. *Comoara lăuntrică*. Iași: Polirom, 2000.
4. GOLEMAN, D. *Inteligența emoțională*. Ediția a III-a. București: Curtea Veche, 2008.
5. DANN, J. *Inteligența emoțională*, București: Litera, 2016.

Date despre autor:

Ionica-Luminița STOENICĂ, doctorandă, Școala doctorală Științe ale Educației, UPS „Ion Creangă” din Chișinău; profesoară la Școala gimnazială Nr.279 din București (România).

E-mail: luminitastoenica@yahoo.com

Prezentat la 16.03.2020